

ARAPÇADA MANZUM NAHİV GELENEĞİNİN GRAMER ÖĞRETİMİNDEKİ YERİ VE ÇOKLU ZEKÂ TEORİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Tahirhan AYDIN*

Abstract: *"The Place of Poetic Grammar Tradition in Grammar Teaching and Its Analysis from the Perspective of Multiple Intelligence Theory"* This study discusses the development phases of poetic grammar, a part of didactic poetry tradition, its place in language teaching and its value today. Poetic grammar is also analyzed in this study from the perspective of "multiple intelligence theory", which has blazed a trail in teaching in recent decades.

Keywords: Didactic poetry, poetic grammar, multiple intelligence theory, Arabic teaching.

Özet: Bu çalışmada didaktik şiir geleneğinin bir parçası olan manzum nahiv çalışmalarının gelişim süreci, dil öğretimindeki yeri ve günümüzdeki değeri ele alınmıştır. Ayrıca araştırmada manzum nahiv, günümüzde eğitim ve öğretimde önemli bir çıkış açmış olan "çoklu zekâ kuramı" (multiple intelligence theory) açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Didaktik şiir, manzum nahiv, çoklu zekâ teorisi, Arapça öğretimi.

Eğitim Amaçlı (Didaktik) Şiir/الشعر التعليمي

Manzum nahiv, Arapçada eş-şi'ru't-ta'limî (الشعر التعليمي)¹ veya eş-şi'ru'l-ilmî (الشعر العلمي)² diye isimlendirilen didaktik şiir (didactic verse) çeşididir. Öğretim amaçlı bu şiir çeşidi (didaktik şiir), edebi ve ilmi faaliyetlerin altın çağını yaşadığı Abbasîler döneminde (132-656 /750-1258) ivme kazanmıştır. Bu dönemde Arap şiiri, genel anlamda şekil ve içerik açısından önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bunun yanı sıra fıkıh, tefsir, hadis, kelam, tasavvuf gibi temel İslamî ilimler ve mantık, felsefe, astronomi, matematik, kimya, tarih ve coğrafya gibi diğer alanlarda da büyük mesafeler kaydedilmiştir. İlmî mevzuları nazma dönüştürme faaliyeti bu dönemde o kadar geniş bir alana yayılmıştır ki, neredeyse devrin bilinen bütün ilim

* Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: tahirhan@hotmail.com.

¹ Mecdî Velîbe ve Kamil el-Muhendis, Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-'Arabiyye fi'l-Luga ve'l-Edeb, "Didactic verse" maddesi, Mektebetu Lubnan, Lübnan 1984.

² Geniş bilgi için bkz., Mustafa Sâdık er-Râfî'î, Tarîhu Adâbî'l-'Arab, Kahire 1953, 152-156.

sahalarında manzum metinler telif edilmiştir.³ Manzum metinlerin niçin yazıldığını, bu metinlerin oluşturulmasında ritim ve musiki estetiğinden nasıl istifade edildiğini Pala⁴ şöyle özetler:

“İnsanoğlu şiire yüklediği anlamları unutulmaktan kurtarmak için onu ölçü ve uyak ile süslemiştir. Latin, Yunan ve Arap şiiri gibi en eski şiirler hep bir ölçü ile yazılmış, sözün ritminden yararlanma yoluna gidilmiş, böylece nazım dizeleri arasında bir terazi oluşturulup birbirine denk düşen ritmik sözler yan yana getirilmekle bir musiki yaratılmak istenmiştir.”

İslam tarihinde ilmi araştırmalar yapan bilim insanları umumiyetle bilimlerin altın çağı olarak Abbasiler çağına vurgu yaparlar. Zira bu dönemde Arap kültürü, çeşitli medeniyetlerle temasa geçmiş, yabancı kültürlerden bilimsel ve edebi ürünler Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu yeni gelişmelerin de etkisiyle Arap şiirinde yeni bir dönem başlamış, bazı şairler, Arap düşüncesini geliştirmek üzere birtakım yeni unsurları da kullanarak, öğretilmesi hedeflenen mevzuyu kolay öğretmek ve öğrenciye sevdirmek için şiirler kaleme almışlardır. Bu şiir tarzı bilinegelen nazım formundan farklı, akli unsurlarla süslenmiş, yaratıcı düşünsel öğelerle bezenmişti. Yeni dönem, şairlere yeni ufuklar kazandırmış, onlara farklı görevler yüklemişti. Bu yeni süreçte, klasik eski ile modern yeninin mezc edilmesi imkânı doğmuştu. Abbasî döneminde yeni şiir bu minvalde ortaya çıktı.⁵

“Öğretim amaçlı şiir” diye adlandırılan bu yeni tarz şiir zımında iki mefhumu barındırmaktadır. Birincisi *“şiir”* hususudur ki bu, bir musikiye, tahayyüle, anlamı kimi zaman kapalı kimi zaman açık sözlere dayanan ve amacı edebi bir zevk vermek olan güzel sanat alanıdır. İkincisi ise *“öğretim”* tabiridir ki bu da kanıt ve delillere dayanan belli bir ilme dair malumatı açık ve anlaşılır bir şekilde sunmaktır. *“Öğretim”*den kasıt bilgiyi insanlara ulaştırmaktır. *“Şiirsellik”* insanların vicdanlarını hedefleyip duygularını depreştirirken, *“öğretim”* hususu akla hitap eder.⁶

el-Halbûnî, *“eş-Şi’ru’t-Ta’lîmî -Bidâyetuhu, Tatavvuruhu, Simâtuhu-”* isimli çalışmasında didaktik şiirin özelliklerini şu şekilde özetlemektedir: Didaktik şiirde ince manaları nazmederek öğrencinin okumasını ve ezberlemesini sağlamak esastır. Bu şiiri okuyanlar duygusal bir havaya girmekten öte, bilimsel ve akli bir kazanım elde eder. Didaktik şiir mevzubahis olduğunda akla gelen ilk şey ezberlemedir. Dolayısıyla anlatımı çok uzun tutmak yerine mümkün olduğu kadar çok miktarda bilgiyi az

³ Halid el-Halbûnî, *“eş-Şi’ru’t-Ta’lîmî (Bidâyetuhu, Tatavvuruhu, Simâtuhu)”*, Mecelletu Cami’ati Dimaşk, Cilt. 22, Sayı: 3-4, Yıl:2006, s.85.

⁴ İskender Pala, *“Aruz Eğitimi Üzerine Düşünceler ve Teklifler”*, Journal of İstanbul Kültür University, 2003/3, s.41.

⁵ el-Halbûnî, a.g.m., s.85-87.

⁶ A.g.m., s.87-88.

⁷ A.g.m., s.97-99.

kelime ile yani veciz bir şekilde ifade etmek tercih edilir. Muhtelif ilim sahalarında didaktik şiirler yazılmıştır.

Didaktik Şiire Dair Tartışmalar

Abbasîlerin ilk döneminde ilim sahasında meydana gelen bu canlanma şiirde de karşılığını bulmuş ve yukarıda sözü edilen bir açılım yaşanmıştır. Bu açılımın en önemli yüzü değişik ilim dallarının öğretiminde kullanılmak üzere yazılmış -eğitim amaçlı- şiirlerdir. Ne var ki bu yeniliğe getirilen yorum farklılık arz etmiştir. Kimi araştırmacılar bu tarzı '*yeni bir şiir sanatı*' saymış, kimisi Arap şiir geleneğini tahrif olarak nitelemiştir.⁸ Nitekim Mustafa Hadâre, "ليس له من الشعر إلا اسمه" (isminden başka şiirle bir ilgisi yok) diyerek bu tarzın şiirle olan ilgisini ciddi bir söylemle tartışmaya açmıştır.⁹

Bazı konuları kolaylaştırmak ve kavratmak amacıyla sadece akli ve zihni muhatap alarak hazırlanan¹⁰ öğretim amaçlı manzum çalışmalar, vezin, kafiye ve içerik açısından devam ede gelen yapıdan biraz farklı bir minvalde gelişmiştir. Evvelce de geçtiği üzere bu tarzdan amaç, hedeflenen malumatın öğrenciye öğretilmesini ve bazı ilmi metinlerin ezberletilmesini kolaylaştırmak¹¹ olduğundan hedef açısından heyecan ve coşkuyu esas alan ve duygusal bir temele dayanan klasik şiir anlayışından farklılık arz etmiştir.¹²

Bir ilim dalının yahut bir konunun öğretimini kolaylaştırmak amacıyla yazılan bu tarz şiiri -içerik bakımından farklılık arz etse de- netice itibariyle manzum, kafiye ve bir anlam ifade etmesi bakımından benzerlikler göstermesinden dolayı şiir addedenler de olmuştur. Zira şiir "كلام موزون مقفى دال على المعنى"¹³ (Bir mana ifade eden vezinli ve kafiye söz) şeklinde ifade edilir.

Arap Kültüründe Didaktik Şiirin Ortaya Çıkışı

Araştırmacılar bu şiir tarzının ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı görüşlere sahiptirler.¹⁴ Kimisi kökenini yabancı etkisine dayandırırken kimisi Arap kültüründen beslendiğini ifade eder. Ahmet Emin¹⁵ Hint,

⁸ A.g.m., s. 87.

⁹ Muhammed Mustafa Hedâre, İtticahatu'a-Şi'ri'l-Arabî fi'l-Karni's-Sânî el-Hicrî, Daru'l-Ma'arif'il-Misriyye, Kahire 1977, s.367.

¹⁰ Hassan Abdulah b. Muhammed el-Guncemân, "el-Manzumâtü'n-Nahviyye ve Eseruha fi Ta'lîmi'n-Nahiv", Mecelletu Kulliyeti Dar'Ulûm, Sayı:33, Kahire, s.230.

¹¹ Salih Adem Bilo, "Halet's-Şi'ri'l-Ta'lîmî", Mecelletu'l-Câmî'ati'l-İslamiyye, el-Medîneti'l-Münevver, Sayı:52, Yıl:13, s.206.

¹² el-Guncemân, a.g.m., s. 230.

¹³ İbn Reşik el-Kayrevanî, el-'Umde, thk. Muhammed Karkazan, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1988. I/245.

¹⁴ el-Guncemân, a.g.m., s.231.

¹⁵ Ahmet Emin, Duha'l-İslam, Lecnetu't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire, 1949, I/258.

Johann Fück¹⁶ Fars ve Hind, Tâhâ Hüseyin¹⁷ ise Yunan kültürünü kaynak olarak gösterir. Şevkî Dayf¹⁸ ise bu olgunun Arap geleneğinde bir temelini olduğunu ifade eder. Ona göre sıra dışı üsluplarla yazılmış recez şiirdir. Yabancı kültürlerle girilen temas sonucu ortaya çıktığını kabul edenler arasında Şukrî Faysal¹⁹ ve Mustafa Hadâre²⁰ de var.

Ne var ki şiir hakkında yapılan araştırmalar Arapların bu tarz şiiri cahiliye döneminden beri bildiklerini göstermektedir.²¹ Cahiliye döneminde pek çok konuda şiirler yazıldığı gelen rivayetler arasında mevcuttur. Hicretten otuz beş yıl evvel ölmüş olan 'Adiy b. Zeyd el-'İbâdî'nin yaratılışın menşei, Hz. Âdem ve Havva'nın yaradılışı ve yeryüzüne inişleri hakkında yazdığı kaside bunlardandır. Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sekafî'nin (ö. 5 h.) tevhit, Allah'a iman, ölüm, diriliş ve hesap günü gibi dini mevzuları içeren şiiri de bunlar arasında sayılır.²²

Bu şiir çeşidini Emeviler döneminde de görüyoruz. Kimya ilmine verdiği ehemmiyet ile bilinen Halid b. Yezîd İbn M'uaviye el-Umevî (13-90/634-709) bu ilim ile ilgili kaleme aldığı manzum çalışmasında madenlerin altın veya gümüşe dönüştürülmesinden söz eder.²³

Abbasî döneminde ise didaktik şiir altın çağını yaşamıştır. Zira pek çok ilim ve sanat alanında zuhur eden gelişme²⁴ bu ilimlerin yayılması ve öğretimine de özen gösterilmesini beraberinde getirmiştir. Bu durum didaktik şiire de ivme kazandırmış, neredeyse her alanda didaktik şiirler kaleme alınmıştır.²⁵

Fezzarî, (ö 180/796) müzdevicesinde, gökbilimi gibi bilimsel bir sahayı anlatırken aynı zamanda insanlara Allah'ın büyüklüğünü ifade etmeye çalışmıştır.²⁶ Ancak onun muasırı, dil ve gramer âlimi olan el-Kisâî (ö. 189 h.) nahvin ehemmiyetini anlattığı kasidesi ile bu alandaki ilk adımı atmıştır.²⁷ el-Kisâî beyitlerinde nahvin mevzularını ve kaidelerini ele almaz,

¹⁶ Johann Fück, *el-'Arabiyye*, trc. Ramadan Abduttavvab, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 1980, s.105.

¹⁷ Tâhâ Hüseyin, *Hadisu'l-Erbî'â*, Daru'l-Ma'ârif, Kahire 1958, II/221.

¹⁸ Şevkî Dayf, *et-Tetavvur ve't-Tecdid fi'ş-Şi'rî'l-Umevî*, Daru'l-Ma'ârifî'l-Misriyye, Kahire 1995, s.352.

¹⁹ Şukrî Faysal, *Menahicü'd-Diraseti'l-Edebiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî -Ard ve Nakd ve İktirah-*, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1973.

²⁰ Hedâre, a.g.e., s.355.

²¹ Salih Adem Bilo, a.g.e., s.206.

²² el-Guneymân, a.g.m., 232.

²³ İbn Nedim, *Kitabu'l-Fihrist*, thk. Rıza Teceddud el-Mazenderanî, Daru'l-Mesîre, 1988, s.545; İbn Hallikan, *Vefayatu'l-A'yân ve Enbau Ebnai'z-Zaman*, thk. İhsan Abbas, Daru Sadir, Beyrut 1977, 2/224.

²⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn an Esamî'l-Kutub ve'l-Funûn*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1982, 2/1865-1868.

²⁵ Hedâre, a.g.e., s.354.

²⁶ Yakut el-Hamevi, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru lhyai't-Turasî'l-'Arabî, Beyrut ty. 17/118-119.

²⁷ el-Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Matba'atu's-Sa'ade, Mısır 1931, 11/412.

daha çok nahiv ilmini ve faydalarını ele alır. Ancak bunu yaparak kendisinden sonra gelenlerin nahiv kaidelerini şiirsel bir tarzda ele almalarına kapı aralamış, bu alanda yeni bir çığır açmıştır. Hariri'nin (446-516 h.) "*Mulhetu'l-İrab*"ı bunlardandır.

Ondan sonra *Sîretu Ordişîr ve Enûşiroan, el-Ahkâmu'l-Mutaallika bi's-Savm ve'z-Zekât, Kasidetun fi'l-Halk, Kelile ve Dimne* gibi eserleriyle tarih, fıkıh ve kıssa gibi pek çok sahada şiir kaleme almış olan Eban b. Abdulhamid el-Lahikî (ö. 200 h.) gelir.²⁸

Bu sahada Eban'dan sonra Bîşr b. el-Mu'temir'i (ö. 210 h.) görmekteyiz. İbnu'n-Nedim (ö. 385), el-Fihrist'inde²⁹ onun için "şiirlerinin çoğu müzdevicedir ve kelimeler, fıkıh ve başka ilimleri nesirden nazma dönüştürmüştür" diyor. Cahız, haşerelerden ve hayvanların sınıflarından bahsederken el-Mu'temir'e ait bu konuda iki kasidenin varlığından söz eder.³⁰ Akabinde şiirlerinde yeni bir toplumsal yapıya davet eden Ebu'l-'Atahiye (ö. 211 h.) gelir.³¹

Bu nazım türü gittikçe artan bir ilgiyle yeni ürünler ortaya çıkarmaya devam etmiştir. Bu zincirin diğer önemli bir halkası da Ali b. el-Cehm (ö. 188-249/803-863)'in el-Mahbere fi't-Tarih'idir. Bundan sora İbn Mu'tez (ö. 296 h.) gelir. Kaleme aldığı kasidesi, Arap şiirinin en büyüklerinden addedilir.³² Didaktik şiir bilahare tıp ve felsefe alanında da yazılır. Zira bilim insanları bu yöntemin ilimlerin öğrenilmesi ve yayılması hususunda ne kadar etkili olduğunu fark etmişlerdi.

Manzum Nahvin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Manzum nahvin ortaya çıkışı ve gelişimi hususunda farklı görüşler vardır. Kimilerine³³ göre bu tarz şiir hicri ikinci asrın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu görüşe göre bu dönemde manzum nahvin tek tük örnekleri zuhur etmiştir. Bu konuda ulaşılabilen en eski rivayet Ebu Osman el-Mazini'nin (ö. 247 h.) zaid harfler hakkında yazdığı beytidir.³⁴

Bazı kimselere göre ise Manzum nahvin, hicri ikinci yarısında başladığına ilişkin kanaat doğru değildir. Buna göre Halef el-Ahmer'in (ö. 195 h.) "*Mukaddime fi'n-Nahv*"³⁵ isimli eserinde yer verdiği iki beytin el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî'ye (ö. 175 h.) dayandırması birtakım

²⁸ el-Halbûnî, a.g.m., s.90.

²⁹ S.205.

³⁰ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Cahız, *Kitabu'l-Hayevân*, thk. ve şrh. Muhammed 'Abdusselam Harun, Dâru l'hyai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut 1969, VI/284.

³¹ Ebu'l-Fercc el-Esbehani, el-Eğani, Dâru l'hyai't-Turasi'l-'Arabî (Daru'l-Kutub tıpkıbasımı), Beyrut ty. 4/36-37.

³² 'Ali Necîb 'Atavî, eş-Şî'ru fi'l-'Asri'l-', Muessesetu 'İzzuddin, Beyrut 1993, s.78.

³³ el-Guneymân, a.g.m., s.232.

³⁴ Ay.

³⁵ Halef el-Ahmer, *Mukaddime fi'n-Nahv*, thk. İzzuddin et-Tennûhî, Dimaşk 1961, s.85-86.

nedenlerden ötürü gerçekten uzaktır. Bu nedenler şöyle sıralanmaktadır: Ferâhîdî'nin hayatı hakkında yazanlar bu eserden hiç bahsetmez, bu eserde Kutrub'a (ö. 206 h.) ait fikirler var ki bu şahıs el-Halil'in öğrencisi olan Sibeveyh'in talebesidir. Bu eserde kullanılan terimler o zaman Basra ekolüne mensup nahivcilerce bilinmiyordu. el-Halil zamanında meşhur olan birtakım tabirler bu eserde yoktur. Bu ve buna benzer pek çok kanıt bu eserin el-Halil'e mensubiyetini nakzetmektedir.³⁶

Manzum nahiv alanında yapılan çalışmalar hicri altıncı yüzyıl ve sonrasında ivme kazanmıştır. Bunun nedenlerinden biri, âlimlerin artık nahvi bir amaç değil, ilimleri anlamada bir araç olarak görmeleridir. O zamana kadar nahiv ile ilgili telifler gerek konu, gerek, sayı gerekse düzey bakımından doyuma ulaşmıştı. Bu aşamadan sonra hedef, üretilen bu nahiv çalışmalarını öğrenciye aktaracak kolay yollar araştırmak olmuştur.³⁷

el-Guneyman, "*el-Manzumâtü'n-Nahviyye ve Eseruha fî Ta'lîmi'n-Nahr*"³⁸ isimli geniş kapsamlı çalışmasında hicri onuncu asrın sonlarına kadar, yaklaşık 139 tane manzum nahvin kaleme alındığını ifade etmekte, h. 370'te vefat etmiş olan Ahmed b. Mansur b. el-Ağerr el-Yeşkûrî'den başlayarak h. 991 senesinde vefat etmiş olan Cemaluddin Muhamed b. Ebi Bekr el-Eşhar el-Yemenî eş-Şafi'î'nin elfiyyesine kadar 105 adet manzum nahiv eserinden, içeriklerinden ve özelliklerinden bahsetmektedir. Gerek sayı gerekse çeşit bakımından ortaya konulan eserlerin çokluğu nahiv öğretimine verilen önemi³⁹ ve benimsenen bu yöntemin ne kadar tasvip edildiğini ortaya koymaktadır. Kuşkusuz bütün bu gayretler evvelce de zikredildiği üzere gramer kaidelerinin öğretimini kolaylaştırma isteğinden ortaya çıkmıştır.

³⁶ Bkz. el-Guneymân, a.g.m., s.234-235.

³⁷ Memduh Abdurrahman, *el-Manzumetu'n-Nahviyye Dirase Tahliliyye*, Daru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, el-İskenderiyye 1998, s.276-278.

³⁸ Bkz. el-Guneymân, a.g.m., s.236-275.

³⁹ Ali Ebu'l-Mekârim, *Ta'lîmu'n-Nahvi'l-'Arabiyyi, -'Ard ve Tahlîl*, Daru's-Sakafeti'l-'Arabiyye, Kahire 1993, s.61.

Manzum nahiv geleneği geçmişten günümüze doğru gözden geçirildiğinde görülecektir ki bu çalışmaların bir kısmı yazıldığı dönemin hemen akabinde kaybolup gitmiş, bir kısmı ise günümüze kadar her dönem ve ortamda ilgi görmeyi başarmıştır. Yazıldığı günden bu yana elden hiç düşürülmemiş olan örneklerden biri de İbn Malik'in (ö. 672 h.) el-Elfiyye'sidir. Bu eser, manzum çalışmaların yaygınlık gösterdiği hicri altıncı yüzyıl sonrasında zuhur eden ve "binlik" diye anılan bin beyitlik ve daha uzun manzumların ortaya çıktığı dönemde⁴⁰ kaleme alınmıştır ve klasik dönem didaktik şiirin en ünlü örneği sayılmaktadır.

Bu eserin çok tutulmasının da birtakım nedenleri vardır. Bunlar kolay ve kulağa hoş gelen bir tek vezin ile yazılmış olması, konuları arasında bir irtibatın bulunması, okutulabilir bir hacme sahip olmakla birlikte nahiv ve sarf meselelerinin neredeyse tamamını içeriyor olması gibi özelliklerdir.⁴¹ Öte yandan, İbn Malik'in şöhreti, ilim sahasındaki yeri, eserini talebelerine bizzat kendisinin okutmuş olması, o dönemde bu kitabının güçlü alternatiflerinin az oluşu, onun el-Elfiyye isimli manzum gramer kitabını öne çıkaran, asırlarca okunmasını ve ezberlenmesini sağlayan önemli etmenler arasındadır.⁴²

Manzum Gramer Çalışmalarının Nahiv Öğretimindeki Yeri

Yıldırım,⁴³ Abbasîler dönemi eğitim sistemi hakkında şunları söyler:

"Abbasîler döneminde ilimlerin okutulduğu başlıca eğitim kurumları 'mescid'ler ve bugünkü ilköğretim seviyesinde olan 'küttâb'lardı. Bu eğitim ve öğretim kurumlarında eğitim sistemi büyük ölçüde ezbere dayanıyordu. Âlimler bu ezber işini kolaylaştırmak için çeşitli yöntemleri denerlerken bu konuda eski Yunan ve Hint tecrübesini de araştırarak konuların didaktik şiir tarzında nazmedilmesine karar vermiş ve yeteneği olanlar ilk ürünlerini vermeye başlamışlardır. Şiirin taşıdığı müzikal özellik nedeniyle kulağa daha hoş gelmesi ve böylece nesre göre ezberlenmesinin daha kolay olması onun eğitimde kullanılması neticesini doğurmuştur."

İlmî bir mevzunun mensur ile manzum hali arasında birtakım farklılıklar vardır. Sözelimi nazım özettir ve bir malumatı veciz bir şekilde ifade etmeyi hedefler. Nesrin aksine, uzun uzadıya ifade etmekten kaçınır. Öte yandan nazımda şiirsel bir ifade söz konusudur. Nesrin aksine vezinlerin oluşturulmasında kimi zaman malumatın takdimi ve tehiri söz

⁴⁰ Abdülkerim el-Es'ad, *eş-Şi'ru't-Ta'limî*, (Makâlât Muntahaba fi 'Ulûmî'l-Luğatî'l-'Arabiyye içinde), Daru'l-Mi'râci'd-Devliyye li'n-Neşr, Riyad 1995, s.412.

⁴¹ Bkz. el-Guneymân, a.g.m., s.294.

⁴² Bkz. A.g.e., 295-296.

⁴³ Kadri Yıldırım, "Didaktik Şiirin Abbasîler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.18, Sayı:1, 2009, s. 172-173; el-Guneymân, a.g.m., s.233.

konusu olabilir. Dolayısıyla öğrenci, manzum bir mevzuyu anlamak için daha fazla gayret sarf etmek durumunda kalır.⁴⁴ “Şiiri ezberlemek nefse daha hoş gelir ve şiir bir kez ezberlendi mi daha çok kalıcı olur”.⁴⁵

İlk nahiv âlimleri, İslam'ı ve dinî kaynakların dili olan Arapçayı korumak amacıyla nahiv öğretimi hususunda çok gayretler sarf etmişlerdir. Zira onlara göre bu gayret hem Kur'an'ı, hem sünneti, hem de diğer dînî ilimleri doğru anlamaya hizmet edecekti. Ancak ilk zamanlardan itibaren nahiv öğretiminde zorluklarla karşılaşmaya başladılar. Zira henüz hicri ikinci asrın başlarında bir istikrara kavuşmuş olan nahiv ilminin öğrencilere doğru ve kolay bir yöntem ile öğretilmesinde bazı sorunlar baş göstermişti.⁴⁶ Onlara göre dilbilgisi ile ilgili hatalardan korunabilmek için kaideleri iyi bilmek gerekiyordu. Bunun için ise kaideleri sık sık tekrarlamak lazımdı.⁴⁷

İslam âleminin çeşitli beldelerinde yaşayan nahiv âlimleri bu meselenin çözümünü için ciddi gayret sarf etmişlerdir. Gerek kitaplar telif ederek gerekse öğrenciler yetiştirerek (dersler vererek) bu zincirin önemli bir halkası olmuşlardır. Öte yandan şunu da ifade etmek gerekir ki, bu gayret sadece nahiv âlimleriyle sınırlı kalmamış değişik ilimlerle uğraşan şahısların da ilgilendikleri bir mevzu olmuştur.⁴⁸ Zira bütün ilimlerin aktarım malzemesi dildir ve dilde gramer önemli bir yere sahiptir. Her ilim alanının bunu göz önünde bulundurması gerekiyordu.

Âlimlerin gramer öğretiminin sorunlarının üstesinden gelmek için gösterdikleri ilk çaba, konuları kolaylaştırmak ve anlaşılır kılmak, dolayısıyla daha rahat öğrenilmesini sağlamak amacıyla telif ettikleri sarf-nahiv eserleridir. İlk asırlarda telifler, yaygın olan *nesir* tarzında olmuştur. Doğal olarak nahiv de nesir olarak kaleme alınmıştı.⁴⁹ Nazım ise Arapların henüz İslam'dan önce bile, bir takım duygularını, tarihi, kültürel, geleneksel ve toplumsal birikimlerini dile getirmek için kullandıkları bir tür idi. Bu türün kolay söylenip ezberlenebiliyor olması ve rahat aktarılabilmesi da kullanımını tetiklemiştir. İşte bu noktada, nahiv âlimleri, öğrenimini kolaylaştırmak (تسهيل تعلمه), kolay ezberlenmesini (تيسير حفظه) sağlamak, kavranmasını mümkün kılmak (تمكين من استيعابه) ve ihtiyaç anında hızlı hatırlanmasını sağlamak (سرعة استحضاره وقت الحاجة) için nahvi de manzum hale getirmeye başladılar. Çünkü onlara göre kaideleri kavramak, bilmek ve ezberlemek hatalardan kurtulmanın ve Arapçayı doğru kullanabilmenin en iyi yolu idi.⁵⁰

⁴⁴ Abdulkarim el-Es'ad, a.g.e., s.408.

⁴⁵ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhız, a.g.e., VI/284.

⁴⁶ Ali Ebu'l-Mekârim, a.g.e., s.35.

⁴⁷ el-Guneymân, a.g.m., s.228-229.

⁴⁸ Ali Ebu'l-Mekârim, a.g.e., s.53-55.

⁴⁹ Ali Ebu'l-Mekârim, a.g.e., s.60.

⁵⁰ el-Guneymân, a.g.m., s.230.

Nesir tarzında telif edilmiş nahvin nazmedilmesinin, günün koşullarıyla olan ilgisini gözden kaçırmamak lazım. Bu ilmî gayretlerin yaşandığı dönemde, bugün anladığımız anlamda programlı ve sistematik bir eğitim yok idi. Dersler bir hoca etrafında toplanan ders halkaları şeklinde gerçekleşiyordu. Öğretim materyalinin çok sınırlı olduğu bu süreçte dersler, daha çok, verilen konunun ezberletilmesine dayanıyordu.⁵¹ Matbaa gibi bir imkân o vakitler mevcut değildi. Kitap çoğaltma hem maliyetli hem, meşakkatli hem de zaman alan bir uğraş idi. Bu nedenle hıfzetme, bu olumsuzlukları bir nebze bertaraf eden bir çözüm halini almıştı. Ezberleme yöntemiyle, bir öğrencinin pek çok ilmi konuyu içinde barındıran bir kitabı hafızasında taşıması sağlanmış oluyordu.⁵²

Manzum nahiv geleneğinin ilim meclislerinden hiç eksilmemiş olmasının nedenlerinden biri de her düzeyde öğrencinin ihtiyacını giderebilecek çalışmaların mevcudiyeti olmuştur. Söz gelimi, günümüze kadar gelen manzum gramer kitaplarını basit, orta ve ileri düzey olmak üzere üç aşamalı bir kategoride ele almak mümkündür. Bu durum, didaktik amaçla yazılmış manzum kitapların hazırlanışında öğrencilerin seviyelerinin ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulduğu anlamına gelmektedir.

Kuşkusuz uzun uzadıya açıklama gerektiren şiirlerin çözümlenmesi ve kavranması yükü sadece öğrenciye bırakılmamıştır. Bu manzum çalışmalar genellikle bir hoca tarafından düzenli dersler şeklinde açıklanmıştır. Bununla da yetinilmemiş, manzum nahiv çalışmalarını öğretmek zorunda kalan pek çok âlim bu eserleri nesir şeklinde şerh etmiş, şerhlere haşiyeler yazmış ve beyitleri i'rab etmişlerdir. Hal böyle olunca, bir manzum çalışmanın pek çok şerhini görmek mümkün olabilmektedir.

İlk dönemlerde daha çok, nahvin tedvinine ilişkin çalışmaların yapılmış olması ve sonraki dönemlerde tedvinin, bu birikimin öğretilmesi üzerine odaklanmış olması, "nahiv" ile "nahiv öğretiminin" âlimler tarafından farklı hususlar olarak kabul edildiğinin göstergesidir. Onlar için nahvin zorlukları başka, öğretimine ilişkin zorluklar başka idi. Nahvin zorluklarını bertaraf etmek için zorluk ve detaylandırma düzeylerine göre kitaplar kaleme almışlardı. Ancak nahvin, öğretimi, kavratılması ve zihinlere nakşedilmesi ile ilgili esas çaba kendini manzum nahiv çalışmalarında göstermektedir.

Bu gayretler neticesinde ortaya konulan ürünler hususunda öğrenci iki durum ile karşılaşmıştır. Biri içerik, yani konular, bir diğeri ise bu konuların tanzimi ve sunumudur. Manzum eserler gayet geniş konuları ele almalarına rağmen bunu kısa ve öz bir şekilde sunmuşlardır. Zira manzum

⁵¹ Ahmed Hasan el-Hamûsî, "el-Manzûmetu't-Ta'îniyye ve Hasâisuha", Mecelletu Âfâkî's-Sakâfiyye ve't-Turâs, Dâireti'l-Bahsi'l-İlmî ve'd-Dirâsât, Sayı: 27-28, Dubey 2000, s.31.

⁵² el-Guncemân, a.g.m., s.278.

nahiv çalışmaları uzun açıklama ve tanımlardan, öğrencilerin bilmek zorunda olmadıkları gereksiz detaylardan uzak idi. Bu durum öğrencinin kısa zamanda pek çok konuyu öğrenmesini sağlamıştır.⁵³

Manzum nahiv yazarlarının -eski Arap lehçelerini de önemsemekle birlikte- esas kullandıkları dil, genel kabul görmüş fasih/standart Arapçadır. Nahiv geleneği içinde yer alan ve etrafında uzun uzadıya tartışmaların yapıldığı yapı ve konuları değil, özellikle pratik değeri olan, yaygın bir şekilde kullanılan yapılara ağırlık verilmiştir. Umumiyetle sade bir kurallar manzumesi oluşturmayı başarmışlardır. Kimi zaman tündengelim, kimi zaman da tümevarım yöntemini kullanmışlardır. Manzum metinlerin ezberlenebilir olmasına özen gösterilmiştir. Kimi bilginler akılda daha fazla kalmasını sağlamak ve unutulmasını engellemek için yer yer tekrara ve geçmiş konulara atfa başvurmuşlardır.⁵⁴

Manzum nahiv çalışmaları, fasih Arapçadan ve dini metinlerden iktibaslara yer vermekle, gramer yanında dil öğretimine de ciddi katkılar sağlamıştır. Zira İbn Haldun'a⁵⁵ göre dil melekesi, konuşulan dile ait bir takım metinlerin öğrenilmesi, ezberlenmesi ve nihayetinde konuşmaya dönüşmesi yoluyla oluşmaktadır. Doğrusu bu manzumelerin içeriklerinde adı geçen metinler pek fazla olmasa da, manzumelerin kolaylaştırılması ve ezberlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Şiirlerin açık, anlaşılır ve kolay olması ona karşı olan ilgiyi arttırmış ve öğrenimini teşvik etmiştir.⁵⁶ Bunun yanı sıra musiki nağmesini ahenkli kılan bir tek bahir çeşidiyle yazılmış olması, onun kolay ezberlenmesini sağlamıştır.⁵⁷ Akıcı olmayan bir şiir yapısına sahip, ağıdalı bir dil kullanılarak yazılmış ve tartışmalı mevzuları içeren manzum çalışmalar, pedagojik yönü zayıf olduğundan iltifat görmemiştir.⁵⁸

Çoklu Zekâ Kuramı

Çoklu zekâ kuramı Amerikalı psikolog Howard Gardner (d. 1943, Pensilvanya) tarafından ilk kez 1983 yılında ortaya atılan, her bireyin birbirinden farklı pek çok zekâsının olduğu ve bunların her birinin kendine özgü bir biçimde geliştiği ve çalıştığını ifade eden tezdır. Gardner bu alandaki görüşlerini "Zihin Çerçevesi: Çoklu Zekâ Kuramı" isimli kitabında toplamıştır.

⁵³ Memduh Abdurrahman, a.g.e., s.265.

⁵⁴ el-Guncemân, a.g.m., s.281-288.

⁵⁵ İbn Haldûn, el-Mukaddime, thk. Abdulvahid Vâfi, Daru Nahdati Mısır, el-Kahire 1981, 3/1285.

⁵⁶ el-Guncemân, a.g.m., s.288.

⁵⁷ Memduh Abdurrahman, a.g.e., s.269.

⁵⁸ Bkz. el-Guncemân, a.g.m., s.293-294.

Gardner'a⁵⁹ göre "her çocuk, bir veya birkaç alanda gelişim potansiyeline sahiptir". O, "Frame of Mind" (1983) adlı kitabında, yaptığı araştırmalar sonucunda belirlemiş olduğu ölçütlere uyan yedi zekâ çeşidinden söz etmiştir. 1999 yılında yayımladığı "Intelligence Reframed" (Zekâ Yeniden Yapılandırıldı) adlı kitabında ise zekâların sayısını on olarak belirtmiş ve bu sayının artabileceğini vurgulamıştır.

Gardner tarafından geliştirilen bu kuram, öğrenme, öğretme ve değerlendirme süreçlerinde bütün bu zekâ türlerinin kullanılmasını öngörmektedir. Böylece her birey güçlü olduğu zekâ alanı yoluyla daha iyi öğrenecek kendilerini güçsüz oldukları zekâ alanlarında da geliştirebilecektir.

On zekâ çeşidini tespit etmiş olan Gardner,⁶⁰ bunlardan sekiz tanesini bilimsel olarak bir temele oturtmuştur. Bu zekâ çeşitleri şunlardır:

Mantıksal/matematiksel zekâ, rakamları etkin kullanma ve ortaya çıkan sonuçları doğru bir nedene bağlama yeteneğidir.⁶¹ **Görsel/uzamsal zekâ** biçime, şekle, boşluğa, renge ve çizgiye duyarlılık olarak ifade edilebilir.⁶² **Bedensel/kinestetik zekâ**, düşünce ve duyguları ifade etmek için vücudu kullanabilme ve problemleri çözebilme yeteneği şeklinde tanımlanabilir.⁶³ Vücut hareketlerini kontrol etmeyi ve yorumlamayı, vücut ile zihin arasında bir uyum oluşturmayı sağlar.⁶⁴ **Sosyal zekâ**, diğer insanların ruh hallerini, duygularını, güdülerini ve niyetlerini, nasıl çalıştıklarını, onlarla nasıl ortaklaşa çalışılabileceğini anlayabilme, kişiler arası problemleri ve karışıklıkları çözme yeteneği olarak tanımlanabilir.⁶⁵ **İçsel zekâ** kişinin, kendisinin kuvvetli ve zayıf yönlerini, ruh halini, niyet ve isteklerini anlayabilmesi ve bunlardan yola çıkarak yaşamını daha etkin bir şekilde devam ettirebilmesi yeteneğidir.⁶⁶ **Doğacı zekâ**, doğayı ve doğada olup bitenleri gözlemleyebilme yeteneğidir.⁶⁷ **Sözel/dilsel zekâ**, insan

⁵⁹ Howard Gardner, *Multiple Intelligences The Theory in Practice*, Basic Books, Newyork 1993, s.89.

⁶⁰ Howard Gardner, *Çoklu Zekâ (Görüşmeler ve Makaleler)*, çev. Meral Tüzel, Enka Okulları, İstanbul 1999, s. 61; Thomas Armstrong, *Multiple Intelligences in the Classroom*, Alexandria, USA 1994, s.11.

⁶¹ Gardner, *Multiple Intelligences The Theory in Practice*, s.129.

⁶² A.g.e. s.173.

⁶³ A.g.e. s.236.

⁶⁴ James A. Bellanca, *Active Learning Handbook for the Multiple Intelligences Classroom*, Skyline Training and Publishing, USA 1998, S.17; Kudret Eren Yavuz, *Eğitim-Öğretimde Çoklu Zekâ Teorisi ve Uygulamaları*, Ceceli Yayınları, Ankara 2003, s.146.

⁶⁵ Gardner, *Multiple Intelligences The Theory in Practice*, s.239.

⁶⁶ A.y.

⁶⁷ Gardner, *Çoklu Zekâ (Görüşmeler ve Makaleler)*, s.48.

zekâlarının en üstünüdür.⁶⁸ Dili hem sözlü hem de yazılı olarak etkin olarak kullanma yeteneğidir.⁶⁹

Gardner'in ilk etapta üzerinde durduğu ve özelliklerini detaylı bir şekilde sunduğu sekiz zekâ çeşidinden **müziksel/ritmik zekâ**, bu araştırmanın konusuyla doğrudan ilgilidir. Bu zekâ çeşidi, ritme, sesin yüksekliğine ve melodiye karşı duyarlılık olarak tanımlanabilir.⁷⁰ Bir kişinin bir besteci, bir müzisyen ya da bir şarkıcı gibi müzik formlarını algılaması, ayırt etmesi ve ifade etmesi kabiliyetleridir. Bu zekâ alanı, bir bireyin müziksel olarak düşünmesi ve belli bir olayın oluş biçimini, seyrini veya düzenini müziksel olarak algılaması, yorumlaması ve iletişimde bulunması olarak tanımlanabilir. Müziksel zekâsı güçlü olan insanlar, sadece müziksel eserleri kolaylıkla hatırlamazlar; aynı zamanda olayların oluşum ve işleyişini müziksel bir dille düşünmeye, yorumlamaya ve ifade etmeye çabalarlar. Bu zekâ türü ile kişinin bir müzik eserindeki ritme, akustik düzene, melodiye, müzik parçalarındaki iniş ve çıkışlara, müzik enstrümanlarına ve çevresindeki seslere karşı olan duyarlılığı kastedilir. Nitekim müziksel zekâsı güçlü olan bireyler, en iyi ve etkili olarak ritim, melodi ve müzikle öğrenirler.⁷¹ Kısacası bu zekâ sesler, notalar, ritimlerle düşünme; farklı sesleri tanıma ve yeni sesler, ritimler üretme; ritmik ve tonal kavramları tanıma ve kullanma; çevreden gelen seslere ve müzik aletlerine karşı duyarlı olabilme becerisidir.⁷²

Müziksel zekâsı baskın olan birey şarkıların melodilerini iyi hatırlar, güzel şarkı söyleme yeteneğine sahiptir. Bir müzik aletini çok iyi çalar ya da çalmayı çok ister. Müzik dersini çok sever, konuşurken veya hareket ederken elleri ve ayakları ile ritim tutar. Ders çalışırken farkında olmadan masaya vurarak ritim tutar. Çevresindeki seslere karşı duyarlı ve hassastır, bir şarkı duyduğunda farkında olmadan ona eşlik eder, ders çalışırken veya bir şey öğrenirken müzik dinlemekten çok hoşlanır. Müziği yaşamında kullanmak için fırsatlar oluşturur ve seslere nota ve ritimlere karşı özel bir ilgiye sahiptir. Müziği hareketlerle birleştirerek farklı figürler ortaya çıkarabilir ve müziksel enstrümanlara karşı ilgilidir. Enstrümanları kullanmayı kolaylıkla öğrenebilir ve orijinal müzik kompozisyonları oluşturabilir. Öğrendiği şarkıları mırıldanarak gezer.⁷³

⁶⁸ Howard Gardner, *Zihin Çerçevesleri Çoklu Zekâ Kuramı (Frames of Mind The Theory of Multiple Intelligences)* (1983), çev. Ebru Kılıç, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.109.

⁶⁹ Gardner, *Çoklu Zekâ (Görüşmeler ve Makaleler)*, s.77.

⁷⁰ A.g.e., s.103-104.

⁷¹ Ahmet Saban, *Öğrenme-Öğretme Süreci*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s.10.

⁷² Yavuz, a.g.e., s.198.

⁷³ Saban, a.g.e., s.10-11; Yavuz, a.g.e., s.198.

Çoklu zekâ kuramı açısından manzum nahiv geleneğinin değerlendirilmesi:

Pala⁷⁴ nazım ve musikinin eğitim ile olan ilişkisini şöyle özetliyor:

“Tarihte ilk şiirlerin, sözün akılda kalıcılığını sağlamak üzere söylendiği var sayılmaktadır... Şiir ile düzyazı arasında hiç şüphesiz hatırlanurlık bakımından büyük bir uçurum vardır. Ezberlenen bir şiir yıllar geçse bile yine aynı biçimde ve hiçbir dizesi değiştirilmeden okunabilir ama ezberlenen bir düzyazı için aynı şey söylenemez. Çünkü insan hafızası şiiri hem metin hem anlam olarak kaydederken düzyazıyı yalnızca anlam olarak kaydeder ve tekrar etmesi gerektiğinde farklı kelimeler kullanabilir.”

Çoklu zekâ kuramı, zekâ teorisi olmanın ötesinde öğrencilerin nasıl öğrendiklerini ve öğretmenlerin nasıl öğretebileceğini gösteren bir eğitim felsefesidir.⁷⁵ Manzum nahiv çalışmalarının genel hedefini araştırdığımızda karşımıza gramer konularının öğretilmesi, sevdinilmesi ve kolayca kavratılması için başvurulmuş bir yöntem olduğu çıkmaktadır.⁷⁶ Zira bu tarz şiir, didaktik/öğretici şiirin bir parçasıdır ve amaç, bir mevzunun manzum bir şekilde öğretilmesini sağlamaktır.⁷⁷

Kuşkusuz manzum nahiv geleneğini başlatanlar ve sürdürenler, insanın şiir, müzik ve ritmi kullanarak bir bilgiyi daha rahat öğrenebileceği ve bu bilgisinin uzun süre unutulmayacağına dair kanaatleri, Gardner'in ulaştığı bilimsel verilere dayanmıyordu. Onların bu kanaatleri, geçmişten devam edegelen tecrübelerle dayanmaktaydı. Onlar denenmiş ve faydası görülmüş bir yöntemi yüzyıllarca sürdürmeyi uygun görmüşlerdi. Nitekim faydasını görmeselerdi, hemen terk eder ve başka yollar ararlardı. Bu yöntemin başladığı andan bugüne kadar kesintisiz devam etmiş olması bunun kanıtıdır.

Çoklu zekâ kuramına göre yukarıda sayılan zekâ çeşitleri her insanda mevcuttur ve öğrenme durumunda sekiz farklı yol kullanılabilir. Bu kurama göre bilgiyi almada, işlemede ve kullanmada bu sekiz zekâ, sekiz farklı araç olarak kullanılabilir. Her öğrencide bu zekâ alanlarının tamamı var olmakla birlikte, bunlardan bir veya birkaçı baskındır. Nahvi şiirler vasıtasıyla öğrenen bütün öğrencilerin müziksel/ritmik zekâları kuşkusuz aynı düzeyde değildir. Bütün öğrencilerin nahvi öğrenirken manzumlardan aynı düzeyde faydalandıkları yahut aynı sürede öğrendikleri de söylenemez. Neticede bu tarz bir eğitim sürecinden geçen öğrencilerin tamamı başarılı olmamaktadır. Kimisi verilen bir manzumu çok kısa sürede

⁷⁴ İskender Pala, *“Aruz Eğitimi Üzerine Düşünceler ve Teklifler”*, s.41; Abdurrahman Memduh, a.g.e., s.5.

⁷⁵ Thomas Hoerr, *“Frag Ballets and Musical Fractions”*, *Educational Leadership*, Sayı:55, September 1997, 1/43.

⁷⁶ el-Halbûnî, a.g.m., s.85-86.

⁷⁷ Salih Adem Bilo, a.g.m., s.206.

ezberler, içindeki malumatı bir çırpıda sayar ve o bilgiyi kullanır; kimisi ezberlemeyi bile başaramaz yahut ezberlemekte zorlanır, içindeki bilgiyi istediği ölçüde kullanamaz.

Müziksel/ritmik zekâ uygulamaları arasında şarkı söyleme, ritim tutma, mırıldanma, tempo tutma, fon müziği kullanma, enstrüman çalma gibi uygulamalar vardır. Manzum nahvin öğretiminde kullanılabileceğine kanaat eden eski âlimler, “ezberleme ve hatırlamada nazmın nesre olan üstünlüğünü”⁷⁸ tespit etmiş, bu yöntemi uygulamaya koymuşlardır. Yani eski âlimler “içinde barındırdığı ritmik vezinler ve kulağa hoş gelen müziksel söyleyişi sayesinde nazmı, nesirden daha fazla tercih etmişlerdir.”⁷⁹ Zira öğrenci bu nazmı ritmik bir söyleyişle seslendiriyor, beyitleri farklı melodilerle mırıldanarak tekrarlamak suretiyle ezberliyordu. İbn Malik’in el-Elfiyye’sinden⁸⁰ alınmış aşağıdaki beyitler incelendiğinde, her beytin kendi içinde kafiyeli ve aruz vezniyle yazıldığı görülecektir.

I.Beyit

وَأَسْمَ وَفَعْلَ ثُمَّ حَرْفَ الْكَلِمِ			كَلَامُنَا لَفْظٌ مَقِيدٌ كَأَسْتَقِمُّ		
فُن الْكَلِمِ	لَنْ نَمُ حَرْ	وَأَسْمَنْ وَفَعْ	دُنْ كَسْتَقِمُّ	لَقَطْنُ مَفِي	كَلَامُنَا

Mutef’ilun / mustef’ilun / mustef’ilun - Mustef’ilun / mustef’ilun
mutef’ilun

... / ... / ...

II.Beyit

وَكَلِمَةٌ بِهَا كَلَامٌ فَذِ يُؤْمُ			وَاحِدُهُ كَلِمَةٌ وَالْقَوْلُ عَمٌ		
مَنْ فَذِ يُؤْمُ	بِهَا كَلَا	وَكَلِمَتْنِ	وَلَقَوْلُ عَمٌ	كَلِمَتْنِ	وَاحِدُهُو

Muste’ilun / mute’ilun / mustef’ilun - Mutef’ilun / mutef’ilun /
mustef’ilun

... / ... / ...

İbn Malik’in el-Elfiyye’si gibi, diğer manzum nahiv çalışmaları da aruz vezniyle yazılmıştır ki aruz “şiirin musikisi”⁸¹ olarak kabul edilir. Klasik dönemde de aruz, musiki gibi ritimlerden oluşur ve sözleri bu

⁷⁸ el-Halbûnî, a.g.m., s.87; Muhammed Hayr İreksûsi vd., et-Ta’allumu Nefsiyyen ve Terbeviyyen, Daru’l-Liva li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, Riyad 1979, s.289.

⁷⁹ el-Guneymân, a.g.m., s.233.

⁸⁰ İbn Mâlik, el-Elfiyye, (İbn ‘Akîl’in Şerhu İbn ‘Akîl ‘Alâ Elfiyyeti İbn Mâlik isimli el-Elfiyye şerhi içerisinde), el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 2004, s.18.

⁸¹ İskender Pala, “Aruz Eğitimi Üzerine Düşünceler ve Teklifler”, s.41.

ritimlere uydurarak söyleme esasına dayanırdı.⁸² Müzikte, zamanın seslerle düzenli aralıklarla bölünmesi anlamına gelen ritim⁸³ aruzu meydana getiren unsurlardan biridir. Aruz öğretiminde şiirleri yüksek sesle okumak ve beyitleri ezberleyerek ritmi zihinde canlı tutmak esastır.⁸⁴ T.S.Eliot, “Şiirde musiki yaratabilmek için bir şairin en çok sahip olması gereken şeyler, ritim anlayışı ve bu ritmik yapıyı şiirle kaynaştırabilme gücüdür. Bir şiir veya bir şiirin bir parçası önce ritmik bir yapı olarak gerçekleşir, sonra bu ritmik yapı kelimelerde ifade bulur ve fikir ve imajları da doğurur.”⁸⁵ diyerek, şiirde musiki yaratmada ritmin önemine vurgu yapar.

Divan şiirinde ahengi oluşturan veznin adı olan aruzu⁸⁶ sistemleştirerek bazı kaidelere bağlayan ünlü Arap gramer âlimi el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî'nin (ö. 175 h.) aynı zamanda musiki bilgini oluşu,⁸⁷ aruz-musiki ilişkisi hakkında bize önemli bir ipucu vermektedir.⁸⁸ Pala⁸⁹ da, “Aruz vezniyle yazılan şiirler kulağa musiki gibi gelir” diyerek “şiir ile musiki arasındaki bağ”⁹⁰ a⁹⁰ dikkat çeker.

Macit, Aruz ile musiki arasındaki ilişkiyi usul-vezin bağlamında değerlendirdikten sonra şöyle devam eder: “Aruz vezni ile musiki arasındaki bir başka ilişki, öğretim ve intikal sistemlerindeki müstereklikle ilgilidir. Bilindiği gibi aruz, musikideki nağmeler gibi duyuldukça, doğal olarak, zihne yerleşen ritimlerden oluşur ve zihinden geçen, ağızdan çıkan sözleri bu ritimlere uydurarak söyleme esasına dayanır.”⁹¹

SONUÇ

Manzum nahiv çalışmaları, Arap dili grameri tarihinin bir parçası, dilbilgisi yazımının bir çeşidi, ortaya çıktığı andan itibaren gelişip yayılan ve günümüzde hala devam eden bir etki alanına sahip önemli bir olgudur. İlmi değere sahip bu şiir tarzı tarih boyunca kültür içerisinde bir hareketliliğe neden olmuş ve öğretim sahasında hala etkinliğini sürdürmeyi başarmıştır.

⁸² Muhsin Macit, Divan Şiirinde Âhenk Unsurları, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s.79.

⁸³ Muammer Sun ve Hilmi Seyrek, Okul Öncesi Eğitiminde Müzik, Müzik Eserleri Yayınları, 2002, s.59.

⁸⁴ Muhsin Macit, a.g.e., s.79.

⁸⁵ Thomas Stearns Eliot, Edebiyat Üzerine Düşünceler, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s.147.

⁸⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, “Aruz” maddesi, L&M Yayıncılık, İstanbul 2003.

⁸⁷ Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s.12; Hüseyin Tural, Arap Edebiyatında Aruz, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, s.13.

⁸⁸ el-Ferahidî bu ilmi “Kitabu'l-'Aruz” isimli eserinde kaleme almıştır. Bu eser ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Bkz. M. Nihad Çetin, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Aruz” maddesi, III.

⁸⁹ İskender Pala, “Aruz Eğitimi Üzerine Düşünceler ve Teklifler”, s.48.

⁹⁰ M. Nihad Çetin, “Aruz” maddesi.

⁹¹ Muhsin Macit, a.g.e., s. 78.

Manzum nahiv çalışmaları, ilmin nesilden nesile intikali ve öğretiminde başarılı bir görev ifa etmiştir.

Son yüzyılda öğretim yöntem ve tekniklerinde köklü değişimler yaşanmış, dil öğretiminde farklı bakış açıları kabul görmüş ve öğretim sahasında geniş imkânlar elde edilmiştir. Bu yüzden söz konusu manzum çalışmalar, geçen yüzyıllarda istifade edildiği ölçüde bir iltifata mazhar olmasa da, ülkemizde ve özellikle klasik medrese eğitiminin sürdürüldüğü yerlerde hala kullanılmaktadır.

Amerikalı psikolog Howard Gardner'ın, yukarıda bahsedilen kuramına göre müziksel/ritmik zekâsı baskın olan öğrenci kafiye, ritim ve müzik gibi yapıları içeren şiirsel metinleri daha kolay ezberleyebilir, ezberlediği verileri daha uzun süre aklında tutabilir ve ihtiyaç anında bu verileri daha hızlı hatırlayabilir.

Yirminci yüzyılda tespit edilen ve öğretim süreçlerinde kullanılan bu yöntemin yüzyıllar önce, Latin, Yunan, Hint ve Arap kültürlerinde bir şekilde kullanıldığına şahit olmaktayız. Didaktik şiir denilen manzum metin çalışmaları muhtemelen uzun süreli tecrübeler sonunda, bir malumatın daha rahat ezberlenebileceği kanaati neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu tecrübe yüzyıllarca sürdürülmüş ve günümüze kadar gelmiştir. Nitekim günümüz eğitim sistemi bu tür malzemelerin yabancıları değildir. Sözgelimi bazı bilgilerin öğrencilerin/çocukların seviyelerine uygun marş ve şarkılar şeklinde hazırlanması, bestelenmesi ve bu yolla öğretilmesi bu tür bir uygulamadır. Daha da ileri gidilerek bu tür materyalin hazırlanmasında görsel ve işitsel teknolojiden de istifade edilmektedir.

Arap kültür geleneğinde, cahiliye döneminde örneklerine rastlanan didaktik şiir, özellikle Abbasiler döneminde altın çağını yaşamış, pek çok ilmî konu şiirlere yahut manzum metinler şeklinde ifade edilmiştir. Manzum nahiv çalışmaları da bu dönemde hızlı bir şekilde ilim camiasındaki yerini almış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Aruz vezniyle yazılan şiirler, içinde ritim ve musiki barındırdığından kolay ezberlenebilmiştir. Dolayısıyla nahivde olduğu gibi hemen her ilim alanında bu tür şiirler ciddi ilgi görmüştür. Dün olduğu gibi bugün de aruzun musiki ile olan ilişkisi bu ilmin uzmanlarınca -yukarıda değinildiği gibi- tespit edilmiştir. Müziksel ve ritmik olan bilgilerin daha rahat ezberlenebileceği tespiti, bugün çoklu zekâ kuramının müziksel/ritmik zekâ adı altında tespit ettiği verilerle örtüşmektedir.

KAYNAKLAR

Abdurrahman, Memduh: el-Manzumetu'n-Nahviyye Dirase Tahliliyye, Daru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, el-İskenderiyye 1998.

el-Ahmer, Halef: Mukaddime fi'n-Nahv, thk. İzzuddin et-Tennûhî, Dimişq 1961.

Armstrong, Thomas: **Multiple Intelligences in the Classroom**, Alexandria, USA 1994.

Atavî, Ali Necîb: **eş-Şi'ru fi'l-'Asri'l-**, Muessesetu 'İzzuddin, Beyrut 1993.

el-Bağdâdî, el-Fatib: **Tarihu Bağdâd**, Matba'atu's-Sa'ade, Mısır 1931.

Bellanca, James A.: **Active Learning Handbook for the Multiple Intelligences Classroom**, Skylight Training and Publishing, USA 1998.

Bilo, Salih Adem: **"Havle's-Şi'ri't-Ta'lîmî"**, **Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslamiyye**, el-Medîneti'l-Münevvere, Sayı:52, Yıl:13.

el-Cahız, Ebû Osmân Amr b. Bahr: **Kitabu'l-Hayevân**, thk. ve şrh. Muhammed Abdusselam Harun, Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, Beyrut 1969.

Çelebî, Katip: **Keşfu'z-Zunûn an Esamî'l-Kutub ve'l-Funûn**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1982.

Çetin, M.Nihad: **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, "Aruz" maddesi, III.

Dayf, Şevkî: **et-Tetavvur ve't-Tecdîd fi's-Şi'ri'l-Umevî**, Daru'l-Ma'arifi'l-Misriyye, Kahire 1995.

Ebu'l-Mekârim, Alî: **Ta'lîmu'n-Nahvi'l-'Arabiyyi -'Ard ve Tahlîl**, Daru's-Sakafeti'l-'Arabiyye, Kahire 1993.

Eliot, Thomas Stearns: **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Emin, Ahmet: **Duha'l-İslam**, Lecnetu't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, Kahire 1949.

el-Es'ad, Abdulkerim: **"eş-Şi'ru't-Ta'lîmî"**, (**Makâlât Muntahaba fi 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye** içinde), Daru'l-Mi'raci'd-Devliyye li'n-Neşr, Riyad 1995.

el-Esbehanî, Ebu'l-Ferec: **el-Eğani**, Dâru İhyai't-Turasi'l-'Arabî (Daru'l-Kutub tıpkıbasımı), Beyrut ty.

Faysal, Şukrî: **Menahicu'd-Diraseti'l-Edebiyye fi'l-Edebi'l-'Arabî -'Ard ve Nakd ve İktirah-**, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1973.

Fück, Johann: **el-'Arabiyye**, trc. Ramadan Abduttavvab, Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 1980.

Gardner, Howard: **Çoklu Zekâ (Görüşmeler ve Makaleler)**, çev. Meral Tüzel, Enka Okulları, İstanbul 1999.

-----, Howard: **Multiple Intelligences The Theory in Practice**, Basic Books Newyork 1993.

-----, Howard: **Zihin Çerçeveleri Çoklu Zekâ Kuramı (Frames of Mind The Theory of Multipple Intelligences (1983)**, çev. Ebru Kılıç, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

el-Guneymân, Hassan Abdulah b. Muhammed: “*el-Manzumâtü'n-Nahviyye ve Eseruha fî Ta'lîmî'n-Naho*”, Mecelletu Kulliyeti Dari'l'Ulûm, Sayı:33, Kahire.

Hedâre, Muhammed Mustafa: **İtticahatu'a-Şi'ri'l-Arabî fî'l-Karnî's-Sânî el-Hicrî**, Daru'l-Ma'arif-il-Misriyye, Kahire 1977.

el-Halbûnî, Halid: **eş-Şi'ru't-Ta'lîmî (Bidâyetuhu, Tatavvuruhu, Simâtuhu)**, Mecelletu Cami'ati Dimaşk, cilt. 22, Sayı: 3-4, Yıl: 2006.

el-Hamevi, Yakut, **Mu'cemu'l-Udebâ**, Dâru İhyai't-Turasî'l-'Arabî, Beyrut ty.

el-Hamîsî, Ahmed Hasan: “*el-Manzûmetu't-Ta'lîmiyye ve Hasâisuha*”, Mecelletu Âfâki's-Sakâfiyye ve't-Turâs, Dâireti'l-Bahsî'l-İlmî ve'd-Dirâsât, Sayı: 27-28, Dubey 2000.

Hoerr, Thomas: “*Frag Ballets and Musical Fractions*”, **Educational Leadership**, Sayı:55, September 1997.

Hüseyin, Tâhâ: **Hadisu'l-Erbi'â'**, Daru'l-Ma'arif, Kahire 1958.

İbn Haldûn: **el-Mukaddime**, thk. Abdulvahid Vâfi, Daru Nahdati Mısır, el-Kahire 1981.

İbn Hallikan, Vefayatu'l-A'yân ve Enbau Ebnai'z-Zaman, thk. İhsan Abbas, Daru Sadir, Beyrut 1977.

İbn Mâlik, **el-Elfiyye**, (İbn 'Akîl'in Şerhu İbn 'Akîl 'Alâ Elfiyyeti İbn Mâlik isimli el-Elfiyye şerhi içerisinde) , el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2004.

İbn Nedim, **Kitabu'l-Fihrist**, thk. Rıza Teceddud el-Mazenderanî, Daru'l-Mesîre, 1988.

İpekten, Haluk: **Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

İreksûsi, Muhammed Hayr vd.: **et-Ta'allumu Nefsiyyen ve Terbeviyyen**, Daru'l-Liva li'n-Neşr ve't-Tevzî', Riyad 1979.

el-Kayrevanî, İbn Reşîk: **el-'Umde**, thk. Muhammed Karkazan, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1988.

Macit, Muhsin: **Divan Şiirinde Âhenk Unsurları**, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Pala, İskender: “*Aruz Eğitimi Üzerine Düşünceler ve Teklifler*”, **Journal of İstanbul Kültür University**, 2003/3.

Pala, İskender: **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, “*Aruz*” maddesi, L&M Yayıncılık, İstanbul 2003.

er-Râfi'î, Mustafa Sâdık: **Tarihü Adâbi'l-'Arab**, Kahire 1953.

Saban, Ahmet: **Öğrenme-Öğretme Süreci**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.

Sun, Muammer ve Hilmi Seyrek, **Okul Öncesi Eğitiminde Müzik, Müzik Eserleri Yayınları**, 2002.

Tural, Hüseyin: **Arap Edebiyatında Aruz**, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.

Vehbe, Mecdî ve Kamil el-Muhendis, **Mu'cemu'l-Mustalahât'l-'Arabiyye fi'l-Luga ve'l-Edeb**, "Didactic verse" maddesi, Mektebetu Lubnan, Lübnan 1984.

Yavuz, Kudret Eren: **Eğitim-Öğretimde Çoklu Zekâ Teorisi ve Uygulamaları**, Ceceli Yayınları, Ankara 2003.

Yıldırım, Kadri: "Didaktik Şiirin Abbasiler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.18, Sayı:1, 2009.